

ni *Új látóhatár* pályázatnyertese) egy Kaliforniában élő magyar emigráns gázzal öli meg magát.

András Sándor kritikáiban is többször találkoztam a „kontrasztos összetettség”-re, az „ellentétek spektruma”-féle dicsérő minősítésekkel. Nyilvánvalóan tudatos alkotóként – a saját műveiben is él belső stílusváltásokkal, paradox effektusokkal, nemegyszer a hasadt tudat kettős nézőpontjának megérzékítésével. („*A kettő párhuzamosan [...] döcög és száguld bennem, mintha két külön ember lennék.*”) A JAKOB BÖHME ORANGUTÁNJA hallucináció és dokumentum, AZ ELFÖLDELT CSÜZLI nyomasztó szürreális álom és (szegedi?) emlék, a TORONY ELŐTT, TORONY UTÁN vízió és értekezés a nyelvről, jelentésről, szexualitásról – s a furcsa idegenről, akit „*erejétől féltükben az istenek kettévágtak*”.

Doboss Gyula

HOLANT OLVASNI (MAGYAR FORDÍTÁS- KÖTETEIN MERENGVE)

Évtizedek, mondjuk 1972 óta tudom, hogy óriási költő. Kicsit zavarba ejtő is volt számomra, hogy születésének századik évfordulójáról, jó két esztendeje, 2005-ben, nem vett tudomást a magyar kultúra – nem születettek megemlékező írások, értékelő tanulmányok, megértési kísérletek. Pedig nem mondhatni, hogy megjelent köteteit számlálva alulreprezentált volna a hazai fordításirodalomban (öt megjelent válogatás és egy fél folyóiratszám igazán nem mondható kevésnek, nem is szólva most antológiaiakbéli szereplésekről), mégis, mintha nem irányult volna rá az a figyelem, amely megilletné.

Igaz, az első mondat tudom szavát magam is szívesebben cserélném sejtetre – mert bizony illendőbb szerényebben szólni, hiszen én sem olvasok csehül, s így jobbára csak annak a megérzésére hagyatkozhatom, ami mintegy „átjön” a fordításszövegeken. S jókora beleérző-belehalló elszántság szükségeltetik ahhoz, hogy az olvasó megrajzolja magában a költői én portréját, mert bizony a magyarul megszólaló Holan arcéle sajnos meglehetősen elmo-

sódott – aki erős szemüveget hord, ismeri az érzést, hogy milyen a majdnem-felismerhetőség távolából szemlélni egy ismerős arcot: még a legmeghittebb vonásokat is inkább a képzelet rajzolja felismerhetővé, a többi a megszokás, a rutin kopírozza csupán a bizonytalanul megjelenő képre... Sokszor nehéz eldönteni, hogy egyszerűen a nyelv szerkezetének és szemléletének különbözősége, a mögötte álló kultúra eltérő volta, vagy továbbmenve, az e kultúrában kimunkált egyéni pozíció-e az, ami a furcsa távolságérzetet adja, a magyar literatúrában nem lévén olyan behelyettesíthető, analóg költői személyiség, akivel elfogadhatóvá stilizálhatnánk a Holan-versekben megfogalmazódó beszédhelyzetet – vagy sokkal inkább a fordítói ügyetlenség, olykor a kétségbeesett igyekezet, fuldokló kapkodás kényszeríti-e ki a kevésbé elszánt olvasót megriasztó félmegoldásokat, a rossz mondatokat s néha bizony értelmetlenül ostoba fordulatokat. Olykor olyan érzés kerít hatalmába, mint amikor bizonytalanul birtokolt idegen nyelven olvasunk szövegeket: a szavak mögött kell az értelemig hatolni, keresgélve a szinonimákat s az otthonosabb fordulatokat, átvágni furcsa nyelvtani alakzatokat, amelyeket a sejtetőleg többnyire rímtelen versforma az átültetésben esetlegesen hordoz csak magában – mintha a fordítás nem menne vállalni az egyszerűséget, az érthetőséget, olykor a szinte lapidáris „költőietlenséget” is, hogy mintegy *point*ként, csak egyetlen jól megválasztott, sőt keresetten megválasztott szóval emelje el a hétköznapi nyelvben is mondhatótól azt, amit csak versben, verssel lehet. (Furcsa ellenpróba: a római Feltrinelli-boltban, olasz verseskönyveket nézegetve, kézbe kerülvén egy Holan-válogatás is: mintha az idegen nyelv közvetítésén túl is közvetlenebb, követhetőbb lett volna olykor a szöveg, csak persze nehezen elhessegethetőleg a gondolatot, ám megkönynyítve a döntést a nem vásárlásról, hogy az olasz Holan kétszeres visszafordíthatóságához meg épp az olasz költészet utóbbi fél századának beható ismerete lenne nélkülözhetetlen...)

Holan magyar recepciója hihetetlen magasságban indult. Az 1972-ben megjelent SZAVAK BARLANGJA kötet, Székely Magda (amennyire megítélhetem:) kongeniális fordításában – ami természetesen számomra nem jelenthet mást, sem többet, sem kevesebbet, mint hogy Holan ürügyén nagy magyar költészet jött létre, vagy legalábbis egyszerű magyar nyelvű versin-

terpretációk születtek –, felkeltette az érdeklődést e furcsa alkotó iránt, s természetes volt, hogy évtized múltán reprezentatívnak szánt válogatás jelenjék meg (ÉJJSZAKA HAMLETTTEL, 1983; Tózsér Árpád válogatásában, több fordító közreműködésével). Igazságtalannak tűnhetnek a verdikt: sokkal inkább a mulasztás pótlása vezérelte ezt a munkát, semmint a fordítók személyes elkötelezettsége (s ugyanakkor a szerkesztői fejelem, furcsa bakafántoskodással a számunkra nyilván nem megvilágosodó háttérben: olykor az előző kötet költőileg hibátlan Székely Magda-fordításait is, sajnos, valamiféle megfoghatatlan értelmi hűséghez igazította). Mégis, érdekes volt küszködni e kötet szövegeivel: kerekébb lett magyarul az életmű, mélyebb a merítés, s persze fokozottabb az elbizonytalanodás, kiderítendő, ki is ez a költő, aki ilyen elképesztő konoksággal, elszánt-sággal, vakmerőséggel fogalmazza meg furcsán klasszicizáló modorban nagyon is korszerű életérzését, bonyolult viszonyát az élet értékeihez, a kultúrához, saját lehetőségeihez. Az *Átváltozások* folyóirat Holan-összeállítása (1995) megint sok új vonást adott a képhez; prózaszöveget, interjú, reflexiókban gazdag memoárt s nem utolsósorban új fordításokat, új megközelítési javaslatokat, keményebb-kopogósabb stílusban (a Vörös Istvánéit és Tóth Lászlóéit) s meglepetésre Marno János vallomással kísért szövegeit, melyek megint egy költő interpretációinak tűnnek a mai olvasatban is (s a nem szlavista érdeklődő számára bizony érthetetlenül mellőzte őket a később említendő legújabb magyar Holan-kötet). Vörös István saját fordításkötete (*A LÉTEZÉS MŰVÉSZETE*, 1999) – az utószó szerint – tízesztendei küzdelem eredménye: küzdelem a nyelvel s az e nyelven író költő megértésével – igazán sikerültnek számomra a hosszúversek fordítása tűnik, míg a rövidebb formák esetében több a kényszeredettebb s következésképp érthetlenebb szöveg (néha még furcsa ízlésbicsaklással is, mint például a MÁR MÁR LESZ közvetlen Berzsenyi-citátuma) –; mindenestre fontos kötet, hiszen épp azt mutatja be Holan munkásságából, amit a korábbi válogatások elhagytak: a terjedelmes, már-már epikába hajló ciklikus kompozíciókat, talán a legfontosabbakat, amiket a költő anyanyelvét nem értő olvasó egyáltalán megközelíthet. E költemények sorát egészítené ki a főműnek számító ÉJJSZAKA HAMLETTTEL, Tózsér Árpád fordításában (2000), nyelvünkön a talán legambició-

zusabb s talán a leginkább kudarcba fúlt vállalkozás – a fordító birkózását a szöveggel az is jelzi, hogy a poéma részleteinek korábban publikált fordítását alaposan átdolgozta, olykor talán szótárral igazolható jelentésében pontosítva, ám többször rongálva is ezzel az átköltés nyelvi-poétikai színvonalát.

Kényszeredetté válnak a mondatok akkor is, amikor a szöveg kihüvelyezhető értelme egyszerű mondatstruktúrát sugall; mintha költőibb szöveg létrehozása lenne a fordító igénye, mint amit a szó szerinti értelmet kifejező szavak érzékeltenek. A költészet nyilván arról is szól, hogy a hétköznapi értelemről, jelentéstől, megformálástól elválik a szöveg, mintegy elemelkedik a földről, de éppen csak annyira, hogy ne érintse a talajt; ám ehhez önérvényű, belső kohézióval s vaslogikával rendelkező versnyelvre van szükség, amit fordítani nem, csak újra megteremteni lehet. Önkény? – természetesen. Csak éppen ettől válhatik valami részévé a befogadó irodalomnak. Megszületik általa egy költő, aki egyébként nem lett volna, mert valami idegenszerűség csak belecsempésződik az átültetett szövegbe; soha nem lesz olyan, mint az eredeti, csak éppen általa lesz, szerencsés esetben olvasható, élvezhető, értékelhető költői életmű, mintegy mesterséges bolygójaként az eredeti, imitálhatatlan égitestnek.

Ezt bizonyítja a legfrissebb magyar Holan-válogatás is (FALAK, 2006). Mintegy ötezer sornyi szöveget tesz hozzáférhetővé magyarul – de hogy magyarul teszi-e s hozzáférhetővé-e, kérdés marad a többszöri olvasás után is. Érzékelteti persze az életmű dimenzióit, s összeolvasva az eddig megjelent szövegekkel, jól ki-elégíti filológiai igényünket – bár éppen az említett Marno-fordítások, illetve a Vörös-kötet rövidverseinek mellőzése bizonytalanságban hagyja az eredeti nem bűvárló olvasót, hogy hová valók is lennének a mostani bővebb válogatás szerkezetében, főleg, ha az utószó ilyen hangsúlyosan figyelmeztet a Holan-könyvek megkomponáltságára, szerzői következetességére; bizony e sokáig mérvadó s nyilván folytatás nélkül maradó antológia terjedelmét nem növelte volna tragikusan még pár száz sornyi költemény. Alig hiszem, hogy egy reprezentatívnak szánt, az életmű keresztmetszetét adni kívánó válogatásnak szempontja lehet egyáltalán, hogy az adott szöveg megjelent-e már magyarul. Igen kevesen vannak csak, akik a

már amúgy hozzáférhetetlenné vált valamennyi magyar Holan-kötetet polcukon őrzik – aki pedig csak most ismerkedik e költővel, bizonyosan jó néven vette volna, ha valóban a lehető teljességet célozza meg a gyűjtemény. Nem csábítóak, nem érzékiek a szövegek, olykor kétségbeejtően olvashatatlanok, rosszak – igazságtalan azonban szerencsétlen fordulatokat kipécézni, mert nem az egyes megoldások, hanem a fordítók munkájának az egész köteten végigvonuló színvonala az egyenetlen (az egyik vers kitűnően sikerült, a másik katasztrofálisan nem). Bizonyos, hogy elszánt érdeklődésre van szükség e magyarított költemények végigolvasásához, s ezt az érdeklődést sokkal inkább a korábbi Holan-olvasás ébreszti föl a valószínűleg elhanyagolható számú olvasóban, semmint e kötet ellenállhatatlan csábereje.

Nagy kár, mert Holan e sok emészthetetlen soron átsugározva is jelentős költőnek érződik – megkockáztatnám, ha nem felelőtenség volna csak magyar áthallásból megítélve kimondani, hogy a század legnagyobbjai közül való. Ha valakit érdekel, hogy milyen világot rajzol elénk e költészet, továbbra is elsősorban Székely Magda egykori fordításkötetéhez (s az új kötetben megjelent fordításaihoz), meg Vörös István hosszúvers-átültetéseihez kell fordulnia. S reménykednie, hogy keze ügyébe jut valamikor majd egy mértéktartóbban költőinek szándékolt, ám több nyelvi s gondolati pontosságot megcélzó nyers(ebb)fordítás, vagy bekövetkezik a végképp elképzelhetetlen csoda: születik egyszer olyan magyar költőgénusz, aki anynyira a saját szükségletének érzi majd s nyelvíleg is felfogja Holan költészetét, hogy újraírja magyarul, betagozódva így a magyar fordításirodalom legnagyobbjainak legendás sorozatába, nem akármilyen munkát vállalva, nem akármilyen elődök mellé.

Holan magyarul

SZAVAK BARLANGJA. Fordította Székely Magda. Európa, 1972.

ÉJSZAKA HAMLETTTEL. Válogatta Tózsér Árpád. Pozsony, 1983.

Az *Átváltozások* című folyóirat Holan-összeállítása (benne Vörös István, Marno János, Tóth László fordításai), 1995.

A LÉTEZÉS MŰVÉSZETE. Válogatta, fordította és az utószót írta Vörös István. Kalligram, Pozsony, 2000.

FALAK. Válogatott versek, 1925–1980. A verseket válogatta Tóth László és Vörös István, szerkesztette és az utószót írta Tóth László. Kalligram, Pozsony, 2006.

Wilhelm Andrács

A TRÉFACSINÁLÓ ÉS CIMBORÁJA

Thomas Bernhard: Az olasz férfi

Fordította Adamik Lajos

Kalligram, Pozsony, 2008. 303 oldal, 2800 Ft

A Thomas Bernhard korai írásából válogatott kötet négy elbeszélést, illetve ezekhez kapcsolódva még két filmforgatókönyvet tartalmaz.

A MAGASBAN címet viselő lazán szövött, töredékes gondolatfüzerekből, megfigyelésekből álló kisregény csak Bernhard halálának évében, 1989-ben jelent meg, több korai írásából állította össze az akkor már halálosan beteg író. A hatvanas évek elején keletkezett, de bizonyára még korábbi szövegeket is tartalmazó elbeszélés elsősorban a bernhardi témák első felbukkanása miatt érdekes. A vidéki napilapnál, leginkább törvényszéki tudósítóként dolgozó újságíró önéletrajzi hitelességű alakja köré felvázolt történet helyszíne egy alpesi fogadó. A szereplők (professzor, kisasszony, énekesnő, fogadós) nem körülhatárolt figurák, mintha az író (újságíró) gondolataiban settenkedő árnyak volnának, még a megszólalások és nézőpontok is csak feltételesen köthetők olykor személyekhez. A Thomas Bernhard-i életmű fő motívumai azonban már itt-ott feltűnedeznek: idegenkedése minden valamiként összeszerveződött emberi csoportosulástól, a hivatalok, pártok, a politika iránti engesztelhetetlen gyűlölete, kezdetben enyhe, később a gyönyörig fokozódó Ausztria-ellenessége, az osztrák ún. idilli táj iránti ellenszenve, az irodalom és irodalmiság megvetése: „hogy az írókhoz jussunk: *a mocsokba ereszkedünk alá*” (13.) – írja már ebben a regényében is. Itt-ott beszűrődnek a kisregénybe az életrajz keserű emlékei: korai betegsége, szülők (nagy szülők) halála, zenei tanulmányok, hányatott sorsa, az örökös magánnya